

E-ISSN : 3023-4417

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yıl: 2023 Sayı: 1

NOUS
Academy
Journal
PHILOSOPHY, POLITICS & RELIGION

Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2023

Geliş Tarihi/Date Received : 09.09.2023

Kabul Tarihi/Date Accepted : 14.10.2023

Year: 2023 Issue: 1

Velâyet-i Fakih Kavramını İslamcı Dergiler Üzerinden Okumak

Reading the Concept of Walāyat al-Faqīh from Islamic Journals

Sare Koyuncu

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Öğrencisi
Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Master's
Student

sarekync@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0002-1414-5476>

Atıf/Citation

Koyuncu, Sare. "Velâyet-i Fakih Kavramını İslamcı Dergiler Üzerinden Okumak".
Nous Academy Journal 1 (2023), 85-99. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8431478>

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışma 15-18 Haziran 2023'te düzenlenen I. Uluslararası İran Çalışması
Kongresi'nde sunulan "Velâyet-i Fakih Kavramını İslamcı Dergiler Üzerinden
Okumak" başlıklı bildirinin genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-
NonCommercial License altında
lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative
Commons Attribution-NonCommercial
License

İntihal/ Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile
taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by
iThenticate and no plagiarism detected.

**Araştırma & Yayın Etiği/Research &
Publication Ethics**

Bu makale en az iki hakem tarafından
incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın
sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two
referees. Violations of publication ethics are the
responsibility of the author(s).

Öz

1979'da kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin temel prensibi olan Âyetullah Humeynî (ö. 1989) tarafından Necef'te öne sürülen Velâyet-i fakih teorisi, Fakihin siyasi tasarruf yetkisi anlamında siyasal bir teoridir. İlk defa Molla Ahmed en-Nerâkî (ö. 1245/1829) '*Avâ'idü'l-eyyâm* adlı eserinde yer vermektedir. Daha sonra Humeynî, tabirin muhtevasını daha da genişleterek siyaset teorisini bu sistem üzerine bina etmiştir. Bu çalışmada Türkiye'de 1979'dan günümüze kadar yayımlanan, Türkiye yayıncılık tarihinde zengin bir yer temsil eden İslamcı dergilerin Velâyet-i fakih kavramına genel hatları ile nasıl yaklaştıkları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışma kapsamına giren dergiler, içerik analiz yöntemi ile taranarak bu dergilerde Velâyet-i fakih teorisini konu edinen metinler saptanmıştır. 53 dergi taranmış, bunlardan sadece 6 tanesinde konunun işlendiği tespit edilmiştir. Tespit ettiğimiz dergiler arasında "Dünya ve İslam," "Misak," "Hüner," "Tevhid," "Bilgi ve Düşünce," "İktibas" yer almaktadır. Söz konusu dergilerde konu ile ilgili metinlerde Humeynî'nin devrim süreci ve Velâyet-i Fakih düşüncesini büyük bir heyecanla karşıladıkları ve ileri sürülen bu düşünceye karşı olumlu bir tutum sergiledikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âyetullah Humeynî, Velâyet-i fakih, İslamcı Dergiler, İslam Devrimi, İran İslam Cumhuriyeti.

Abstract

According to the Shiite-Imâmiyya, since the imams, who have religious and worldly authority after the Prophet Muhammad, have absolute political authority, no legitimacy problem arose during the period when the imams were alive. During the period when the twelfth Imam Mahdî al-Muntazar was in ghayb, however, due to the impossibility of establishing an Islamic state that would make absolute justice prevail, the governments during ghayb were regarded as usurpers according to Shî'ah. Nevertheless, especially from the beginning of the ghayb al-qubrâ' and the process of the Usulî ulama taking over the 86owers of the imam until Khomeini, the Shî'ite ulama came to a compromise with the governments under their rule under certain conditions. These reconciliation attempts of the ulema show that they were not indifferent to politics even before the revolution. In this respect, the Safavid rule (1501-1736) is important. The events around the Sheikh Safiy al-Dîn's takkah, which transformed from a Sunni Sufi lodge into a Shi'ite political movement, added a new dimension to the role of the Isnaâshariyya jurist during the Safavid period. Ulema gained an important power in politics.

During the Qajar period (1796-1925), the religious administration of the society was completely in the hands of the ulema, which led to the strengthening of the bond between the ulema and the mujtahids. This eventually led to the development of the institution of merjiyyat. In this period, the people moved away from politics as a result of some policies of the state and approached the ulema. In time, the ulema became the authority for political complaints as well as religious complaints.

The most important name we need to mention in order to understand the concept of wilâyat-i faqih is undoubtedly Mullâ Ahmad Nârâqî (d. 1245/1829). The innovations that al-Nârâqî brought to the political position of the faqih are very important for our subject. In his work *Avâ'id al-ayyâm*, he divided wilâyah into two categories: fixed and non-fixed. He stated that those whose guardianship is fixed are prophets and imams, and those whose

guardianship is not fixed are just jurists, fathers, grandfathers, husbands, and masters. He stated that the wilâyah of those other than the faqihs is limited and that the wilâyah of the faqihs cannot be limited to any field (Nârâqî, 1417). He extended the authority of the faqaha to cover the entire authority of the imam whom he represents, saying that since the fuqaha is the representative of the imam, his authority is also fixed. In addition to all these, he mentioned that the fuqaha are the most perfect being after the imams and superior to all human beings, and that the fuqaha have authority over kings just as kings have authority over people. While putting forward this view, al-Narâqî never aimed to establish a state ruled by the fuqaha. He only wanted to revive the Shi'i world by offering new perspectives in the implementation of these duties, which had become ineffective during the period of ghayba.

Until Khomeini, the faqih could only represent the imam in the following three matters: a) guardianship over the person and property of orphans, orphans and widows, b) guardianship over the religious life of the community, and c) general matters concerning the welfare of the Muslim community. In addition to all these, Khomeini emphasised the administration of the government and the regulation of all political life by the faqih, clearly stating that the faqih has the same authority as the prophets and imams. This idea became one of the basic principles of the Islamic Republic of Iran, which was established as a result of the revolution in Iran in 1979. This concept, which seemed extremely simple when it first emerged, had a great resonance with Khomeini. It caused turmoil not only in Iran but also in the whole world. Because with this concept, the Shiite political world had a legitimate government, while deep-rooted Shiite institutions such as the merjiyyat were shaken to its foundations.

In this study, it will be tried to evaluate how Islamist journals published in Turkey from 1979 to the present, which represent a rich place in the history of Turkish publishing, approach the concept of wilâyat-i faqih in general terms. The journals included in the scope of the study were scanned by content analysis method and the texts dealing with the theory of wilâyat-i faqih in these journals were identified. In this context, 53 journals were scanned and it was found that only 6 of them mentioned the subject. Among the journals we identified are "*Dünya ve İslam*", "*Misak*", "*Hüner*", "*Tevhid*", "*Bilgi ve Düşünce*" and "*İktibas*". In the following pages, we will discuss the subject under the titles of the definition, characteristics and powers of wilâyat-i faqih, the justification of wilâyat-i faqih, the differences between democracy and Islamic governance, velayat-e faqih according to Ahl al-Sunnah, and criticisms against the theory of velayat-e faqih.

Keywords: Ayatollah Khomeini, wilâyat-i faqih, Islamist Journals, Islamic Revolution, Islamic Republic of Iran.

Giriş

Şîî-İmâmîyye'ye göre Hz. Peygamber'den sonra dinî ve dünyevî yetkilere sahip olan imamlar, mutlak siyasi otorite sahibi olmaları sebebiyle imamların hayatta olduğu dönemde herhangi bir meşruiyet problemi ortaya çıkmamıştır. On ikinci imam Mehdî el-Muntazar'ın gaybette olduğu süre içerisinde ise mutlak adaleti

hâkim kılacak bir İslam devleti kurmanın imkansızlığından dolayı gaybet¹ sırasındaki hükümetler Şîa'ya göre gâsıb/câir addedilmişlerdir. Bununla birlikte özellikle artık imamla bağlantının olmadığı gaybet-i kübrâ (büyük gaybet) döneminin başlaması ile Şîi Usûlî ulemanın imamın yetkilerini devralma süreci hızlanmış ve genel olarak Şîi ulemâ, idaresi altında buldukları hükümetlerle belirli şartlar dahilinde uzlaşmaya gitmişlerdir.² Ulemanın bu uzlaşma girişimleri onların devrim öncesinde de siyasete kayıtsız kalmadıklarını göstermektedir. Bu açıdan Safevi iktidarı (1501-1736) önemlidir. Sünnî sûfi bir tekke'den Şîi bir siyasi harekete dönüşen Şeyh Safîyüddin tekkesi çevresinde gelişen olaylar Safeviler döneminde İmâmiyye fakihinin rolüne yeni bir boyut kazandırır. Ulema siyaset içerisinde önemli bir güç kazanır.³

Kaçarlar dönemine (1796-1925) gelindiğinde ise toplumun dinî idaresinin tamamen ulemânın eline geçmesi, ulemâ ve mukallitler arasındaki bağın daha da güçlenmesine sebep olmuştur. Bu, neticede mercîyyet müessesesinin gelişmesine yol açmıştır. Bu dönemde halk, devletin bazı politikaları sonucunda siyasetten uzaklaşarak ulemâya yaklaşmıştır. Ve zamanla ulemâ dinî şikayetlerin yanında siyasi şikayetlerin de mercîi olmuştur.⁴

Meşrutiyet döneminde (1905-1906) başlayan modernleşme süreci halkın ulemâ ile olan ilişkisini de değiştirmiştir. Bu dönemde ulemâ yeni sistem arayışlarına devam etmiştir. Ancak dönemin karmaşası sebebiyle ulemânın ve imamın yetkilerini temsil edecek yeni sistem arayışlarında aksaklıklar olmuştur.⁵

Pehlevi dönemine (1925-1979) gelindiğinde ise baskıcı politikalar nedeniyle Ulemânın siyasi yetkisi çok tartışılan bir konu olmamıştır. Humeynî, Sürgünde olmanın verdiği özgürlük ile fakihin yetkilerini yeniden gündeme getirmiştir. Pehlevi hanedanının yoğun baskılarını yaşayan halk, kendileri gibi bu baskılar sebebiyle vatanından sürgün edilmiş olan Humeynî'nin söylediklerine karşı büyük heyecan duymaya başlamışlardır. Humeynî fikri alt yapısını Nerâkî'den almış olduğu

¹ On ikinci imam Muhammed el-Mehdî b. Hasan el-Askerî'nin kayboluşundan itibaren başlayan döneme "Gaybet Dönemi" denilmektedir. Bu dönemin 329 (941) yılına kadar süren ilk kısmına "Küçük Gaybet /el-Gaybetü's-suğrâ" adı verilmektedir. Bu dönemde insanlardan uzaklaşan on ikinci imam Şîiler içerisinde art arda dört kişiyle irtibat sağlamıştır. İrtibat sağlanan bu kişilere de Dört Sefir (Süferâ-i Erbaa) denilmektedir. Son sefir Ali b. Muhammed es-Semerrî'nin 15 Şa'ban 329/19 Mayıs 941 yılında vefat etmesiyle başlayan ve günümüze kadar devam eden döneme ise Gaybet-i kübra/ Büyük Gaybet denilmektedir. Bu dönemde imamla irtibat sağlanamadığından, inanana düşen görev, imam ortaya çıkana kadar inancını korumaktır. Bk. Mustafa Öz, *Başlangıç Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 219.

² Mazlum Uyar, "Velâyet-i fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi", *Dinî Araştırmalar Yayınları 2* (2000), 78.

³ Muammer İskenderoğlu- Gürkan Biçen, "Âyetullah Humeynî'de Velâyet-i Fakih Düşüncesinin Gelişimi", *Dergiabanat* 10/2 (2022), 445.

⁴ Uyar, "Velâyet-i fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi", 78.

⁵ Uyar, "Velâyet-i fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi", 83.

teoriyi hayata geçirecek siyasi zemini bulmuş ve İran İslam Devrimi ile yeni bir dönem kapılarını açmıştır.⁶

Velâyet-i fakih kavramını anlamamız için değinmemiz gereken en önemli isim şüphesiz Molla Ahmed Nerâkî'dir. Nerâkî'nin fakihin siyasi konumuna getirdiği yenilikler konumuz açısından oldukça önemlidir. *'Avâ'idü'l-eyyâm* adlı eserinde velâyeti, sâbit ve gayr-i sâbit olmak üzere ikiye ayırmıştır. Velâyeti sabit olanların peygamberler ve imamlar olduğunu, gayr-i sabit olanların ise âdil fakihler, babalar, büyükbabalar, kocalar, efendiler olduğunu belirtmiştir. Fakihler dışındakilerin velâyetinin sınırlı olduğunu fakihlerin velâyetinin ise herhangi bir saha ile sınırlandırılmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir.⁷ "Fukaha, imamın temsilcisi olduğundan dolayı onun da otoritesi sabittir." diyerek fukahanın yetkisini, temsil ettiği imamın otoritesinin tamamını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bütün bunlara ilave olarak fukahanın imamlardan sonra en mükemmel varlık ve bütün insanlardan üstün olduğunu, nasıl kralların insanlar üzerinde otoritesi varsa fukahanın da krallar üzerinde otoritesinin olduğundan bahsetmiştir. Nerâkî bu görüşünü ortaya atarken hiçbir zaman fukahanın yönettiği bir devlet kurmayı amaçlamamıştır. Onun sadece gaybet döneminde etkisizleşen bu vazifelerin uygulanmasında yeni perspektifler sunarak Şîî dünyasını canlandırma amacıyla olduğu anlaşılmaktadır.⁸

Molla Ahmed'in kavramını genişleten Âyetullah Humeynî, bu kavramla birlikte fakihin yetki alanını da genişletmiştir. Nitekim Humeynî öncesinde fakihin konumu ve yetkilerine bakıldığında fukahanın sadece şu üç konuda imamı temsil ettiği görülmektedir: a) yetim, kimsesiz ve dulların şahıs ve malları üzerindeki velâyet hakkı, b) toplumun dinî hayatı üzerindeki velâyet hakkı c) Müslüman toplumun refahını ilgilendiren genel konular. Humeynî bütün bunlara ek olarak hükümetin idaresi ve bütün politik hayatın fakih tarafından düzenlenmesini vurgulamış ve net bir şekilde fakihin, peygamberler ve imamlar ile aynı otoriteye sahip olduğunu söyleyerek fukahanın yetkilerinin sınırlarını genişletmiştir. Bu düşünce 1979'da İran'da meydana gelen ihtilal sonucunda kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden birisi olmuştur.⁹

İlk ortaya çıktığında son derece basit görünen Velâyet-i fakih kavramı Humeynî ile büyük yankı uyandırmıştır. Sadece İran ve tüm dünyadaki Şîî coğrafyada değil Türkiye'de yaşayan Müslümanlar başta olmak üzere diğer İslam ülkelerinde de yankı uyandırmıştır. Bu büyük yankı Türkiye'deki İslami grupların

⁶ Tuba Nur Kayapınar, *Molla Ahmed en-Nerâkî'nin Velâyet-i Fakih Anlayışı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 18.

⁷ Molla Ahmet Nerâkî, *'Avâ'idü'l-eyyâm* (y.y.: İslami Basın Ofisi Yayınları, 1417).

⁸ Kayapınar, *Molla Ahmed en-Nerâkî'nin Velâyet-i fakih Anlayışı*.

⁹ Uyar, "Velâyet-i fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi", 80.

elinde bulunan basım ve yayın organlarına da yansımıştır. Özellikle İslami grupların çıkarttıkları dergilerin metinlerinde bu yankının izleri görülmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de İslam devriminin gerçekleştiği 1979’dan günümüze kadar yayımlanan, Türkiye yayıncılık tarihinde zengin bir yer temsil eden İslamcı dergilerin Velâyet-i fakih kavramına genel hatları ile nasıl yaklaştıkları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışma kapsamına giren dergiler, içerik analiz yöntemi ile taranarak bu dergilerde Velâyet-i fakih teorisini konu edinen metinler saptanmıştır. Bu kapsamda 53 dergi taranmış, bunlardan sadece 6 tanesinde konunun işlendiği tespit edilmiştir. Söz konusu dergiler “Dünya ve İslam”, “Misak”, “Hüner”, “Tevhid” “Bilgi ve Düşünce” ve “İktibas” dergileridir. İlerleyen sayfalarda Velâyet-i fakih’in tanımı, vasıfları ve yetkileri, Velâyet-i fakih’in temellendirilmesi, demokrasi ile İslâmî yönetim arasındaki farklar, Ehl-i Sünnet’e göre Velâyet-i fakih, Velâyet-i fakih teorisine yöneltilen eleştiriler başlıklarıyla konu ele alınacaktır. Konu başlıkları konuların bu dergilerde nasıl ele alınacağını içerecektir.

1. Velâyet-i fakih’in Tanımı, Vasıfları ve Yetkileri

Âyetullah Humeynî tarafından Necef’te öne sürülen Velâyet-i fakih teorisi, Fakih’in siyasi tasarruf yetkisi anlamında siyasal bir teoridir. Bu teoriyi öne süren Humeynî’nin *İslam Fıkında Devlet* adlı kitabına baktığımızda yönetici olacak olan fakihte iki temel şartın aranması gerektiği belirtilmektedir. Bunlar, adaletli olmak ve kanunları bilmektir. Bunların yanında yönetimin başına geçecek olan fakih bazı siyasi yetkilere de haiz olur. Bunlar: adaleti sağlama, orduya komutanlık etme, kanunları icra etme ve ülkeyi savunmaktır.¹⁰

İncelediğimiz dergilerdeki tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda bu tanımlamaları 2000’li yıllardan önceki dergilerdeki tanımlamalar ve sonraki tanımlamalar diye iki başlık altında incelememiz mümkündür. 2000’li yıllardan önceki tanımlamalarda daha genel bir tutumun benimsendiği dînî-İslâmî nüvelerin ön planda tutulduğu görülmektedir. 2000’li yıllardan itibaren ise bu tanımlamaların daha hususileştiği ve mezhepsel nüvelerin ön plana çıkartıldığı görülmektedir. Buna ek olarak Velâyet-i fakih’in yetkilerinin denetlendiği ve seçimin demokratik yollarla yapıldığına da vurgular oldukça fazladır.

İncelediğimiz dergilerde Velâyet-i fakih ile müctehid kavramları arasında birtakım farklılıkların mevcut olduğuna değinilmektedir. İlk olarak bu iki kavram arasında umum hususluk vardır. Yani Velâyet-i fakih daha genel bir kavramdır. Her Velâyet-i fakih müctehid’dir ve olması da farzdır. Ama her müctehid, Velâyet-i fakih değildir. İkinci fark ise, herkesin hatta müctehid’in bile veliyy-i fakihe uyması farz iken, belli bir müctehide uyma noktasında bir farzıyet yoktur. Kişi istediği herhangi bir müctehidi taklid edebilir. Bu iki kavram arasındaki bir diğer fark ise, kişi çok

¹⁰ Humeynî, *İslam Fıkında Devlet*, çev. Hüseyin Hatemi (İstanbul: Düşünce Yayınları, 1979), 87.

bilgili bir müctehid olsa bile veliyyi-i fakihe uymak zorundadır. Fakat veliyyi-i fakihin kendisinden daha bilgili bir müctehide uyması gerekmez.¹¹

Konuya yer veren İslamcı dergilere baktığımızda, Velâyet-i fakih kavramını tanımlayıp ifade ettiği sistem hakkında bazı ayrıntılı bilgiler verdikleri görülmektedir. Bu yazılara göre Âyetullah Humeynî'nin teklif ettiği bu görev, gaybetteki/gâib imam adına Anayasa'nın 5. maddesinde belirtilen özelliklere sahip bir fakihî İslam devletinin en üst liderlik makamına seçme görevidir. Dolayısıyla fakihin devlet başkanı olmasını savunan dinî-İslâmî bir teoridir. 2003 yılında "Bilgi ve Düşünce" Dergisi'nde bu terkibe Şîî ibaresi eklenmiş ve kavram dinî İslâmî Şîî bir teori şeklinde daha da netleşmiştir.¹²

İslamcı dergilere göre göreve getirilen bu fakih, yasama, yürütme, yargı ve silahlı kuvvetlerin görevlerini yerine getirirken devlet mekanizmasındaki kurumların İslâmîyet'ten sapma göstermeleri durumunda onları uyarmakla da yükümlüdür. Bu sorumluluk İslam Cumhuriyeti'nin eylemlerinin İslam'ın ilkeleri ile iç içe olacağına garantisini vermektedir.

Bu bağlamda seçilen fakihin hangi vasıflara haiz olması gerektiği sorusu da önem kazanmaktadır. Sıradan kişilerin Müslümanların idaresini ele alamayacağını dile getiren Humeynî, iki temel şart belirler. Bu iki şart "kanunu bilmek" ve "adâlet"tir. Bu iki temel şarta ek olarak yönetime geçecek kişinin akıl, tedbir, kavrayış, liyakat, cesaret gibi özelliklerle donanmış, cimri rüşvetçi ve sert bir kişiliğe sahip olmaması gerektiğini söyler.¹³

Konuya yer veren İslamcı dergilere baktığımızda dergilerin burada ilk olarak zikrettiği özellik seçilecek kişinin fakih olmasıdır. Yazarların çoğunluğuna göre fakih olmayanın bu göreve seçilmesi caiz görülmemiştir. Muhammed Mehdi Asafî, konuyla ilgili Hanefî fakihlerinden gelen bazı istisnaların varlığından söz etmektedir. Ama Asafî bu istisnaların ittifakın değerinden hiçbir şey eksiltmediğini iddia etmiştir.¹⁴ Dergilerin zikrettiği bir diğer özellik ise Müslüman ve mükellef olmasıdır. Çünkü mükellef olmayan kişi başkasının gözetimi altında olur ve böyle birisinin ümmetin liderliğini üstlenmesi mümkün değildir. Bir diğer şart ise, hür ve müctehid olmaktır. Ancak bu şarta sahip olan kimse dinî işleri yürütüp fetva verebilmektedir. Fakihin sahip olması gereken diğer şartlar ise şunlardır: İhlas ve dürüstlük, aktüel meselelere hâkim olma, cesaret ve sabır, yöneticilik kabiliyeti, beceriklilik ve basiret, halkın çoğunluğunun seçmiş olması.¹⁵

¹¹ Muhammed Emin Minberi, "Ehl-i Sünnet'e Göre Velâyet-i fakih", *Tevhid* 19 (1991), 38.

¹² İhsan Eliaçık, "İran'da Velâyet-i fakih Tartışmaları", *Bilgi ve Düşünce* 10-11 (2003), 29.

¹³ Humeynî, *İslam Fıkhiında Devlet*, 57.

¹⁴ Muhammed Mehdi Âsafî, "Siyasi Fıkıhta Bir Sorun: Velayat-i fakih ve Ümmetin İmamlığı", *Tevhid* 5 (1990), 64.

¹⁵ "İslam Cumhuriyeti'nde Velâyet-i fakih'in Konumu", çev. Rıdvan Kaya, *Dünya ve İslam* 7 (01 Temmuz 1991), 27.

Söz konusu dergilerde bu kavramın ve önerdiği sistemin önemine dair bazı noktaların da altı çizilmiştir. Bu dergilere göre Velâyet-i fakih'in önemi, devletin İslâmî kimliğini koruması ve toplumda İslâmî yasaların uygulanmasında bir araç olmasından kaynaklanmaktadır. Bu görevi yerine getirebilmesi için en önemli yetkisi meclis tarafından onaylanan yasaların İslam'a uygunluğunu denetlemesi için Şûrâ-yı Nigehbân'ın altı fakih üyesini atamasıdır. Bununla beraber Silahlı Kuvvetlerin komutanlarını atama ve azletme görevi de oldukça önemlidir. Çünkü ülkenin Silahlı Kuvvetlerinin savaş ve barış döneminde ilâhî yasalara bağlılığını bize temin eder. Velâyet-i fakih, başkomutandır ve ulusal savunma yüksek şurasına dört üye seçme yetkisi vardır. Bu dört üye ise şunlardır: Genel Kurmay Başkanı, İslam İnkılabı Muhafızları Ordusu Başkanı ile beraber iki danışmandır. Ulusal Savunma yüksek Şuranın tavsiyesiyle Velâyet-i fakih savaş açabilir, barış imzalayabilir ve orduyu yönlendirebilir. Ülkenin en üst düzey yargı organı olan Yüksek Yargı Şurası'nın da Yüksek Mahkeme Reisi ve Başsavcı'yı atama görevi vardır.¹⁶

İncelediğimiz dergilere göre Velâyet-i fakih, devletin işleyişini değil yönünü belirler. Yukarıda saydığımız Şûrâ-yı Nigehbân, ulusal savunma Yüksek Şurası, Yüksek Mahkeme'nin günlük görevlerine müdahale etmez. Kilit atamalar yaparak İslam'a uygunluğunu denetler.

2. Velâyet-i fakih'in Temellendirilmesi

Velâyet-i fakih Humeynî başta olmak üzere izah edilmeye ve benimsetilmeye çalışıldığı dönemde ayetler, hadisler ve akli deliller ile temellendirilmiştir. Nerâkî'nin *Fıkh-ı Rezevî*'den¹⁷ naklettiği "Bu vakitte fakih'in makamı benî İsrail nebîlerinin makamı gibidir." rivayeti ile fakihlerin halk üzerinde Hz. Musa'nın sahip olduğu velâyet yetkisine sahip olduğu sonucuna ulaşarak velâyeti fakihin yetkileri temellendirilmiştir. Yine bu minvalde "Kıyamet döneminde ümmetimin alimleri ile iftihar ederim. Ümmetimin alimleri benden önceki nebiler gibidir." şeklindeki *Câmi'u'l-ahbâr*'dan alınan rivayet üzerinden de fakihin yetkileri temellendirilmiştir.¹⁸

İslamcı dergilerde müellifler velâyeti-i fakih kavramını Şiîlere yönelik ortaya atılan bir yönetim önerisi olarak sunmaktan ziyade İslam geleneği içerisinde yönetim sıkıntısı çeken Müslümanlara yönelik bir çözüm önerisi ve tüm Müslümanlara "deva olacak" bir yönetim teklifi şeklinde resmettikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu metinler öncelikle İslam'ın insan ve siyaset konusundaki tekliflerini öne çıkarmışlar, daha sonra kavramı izah etmişlerdir. Bu dergilere göre, İslam'ın bir din olmasının yanı sıra, bir yaşam biçimini de ifade

¹⁶ "İran İslam Cumhuriyeti'nde Velâyet-i fakih'in Konumu", 29.

¹⁷ İmam Rıza'ya atfolunan bir eserdir. Bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik* (İstanbul: Der yayınları, 1997), 471.

¹⁸ Humeynî, *İslam Fıkhında Devlet*, 128-153.

etmesi onu diğer dinlerden ayıran en temel özelliğidir. Yalnızca birey için değil, toplum içinde bir ideal temsil etmeyi amaçlayan İslam, kişilerden iyi bir Müslüman olmayı hedeflediği gibi iyi bir toplum oluşturmayı da hedeflemiştir. Günümüzdeki İslâmî dirilişler, ihmal edilen, unutulmuş bu İslâmî hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.¹⁹

İslamcı dergilere göre, akıl ve özgür iradeye sahip olan insan, kâinatın mutlak hâkimi olan Allah'ın hâkimiyetine uymakla mükelleftir. Bu mükellefiyetten dolayı ilâhî emirlere uyup, Allah'ın Velâye teşriyyesini uygulamaya çalışması yegâne görevi olmuştur. İnsan bu emirleri yerine getirerek kendi konumunu yüceltmiş olabileceği gibi tam akside mümkündür. Bu emirleri yerine getirmeyerek kendini aşağılara çekebilmektedir. İslamcı dergilere göre vahyin bu ilkelerini yerine getirmemek Allah'ın Velâye teşriyyesine karşı çıkmaktır ki bu da dergilerde şirk olarak nitelendirilmektedir.²⁰

Müellifler konuyu bazı nasslarla da desteklemişlerdir. Bu konuda delil olarak kullanılan ayetlerden birisi Ahzab Suresi 36. ayettir. "Allah ve Resulü bir işe hükmettiği zaman mümin olan bir erkek ve mümin olan bir kadın için kendi işlerinde seçim hakları yoktur. Kim Allaha ve Resul'üne isyan ederse, artık gerçekten o, apaçık bir sapıklıkla sapmıştır." Bu konuda delil olarak kullanılan ayetlerden bir diğeri Nisâ Suresi 60. ayettir. "Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Onu tanımamaları kendilerine emredildiği halde tâgütün önünde mahkemeleşmek istiyorlar. Şeytan da onları büsbütün saptırmanın yollarını arıyor." şeklindeki ayetlerde müminlerin anlaşmazlıklarının çözümü için vahyin hilafına olan otoritelere yanaşmaları yasaklanmıştır. Bu nedenle bu müelliflere göre Allah'ın huzurunda sorumlu olmamak için Allah'ın hakimiyetini sağlayacak bir otorite kurmak gerekmektedir. Vahyin muhatabı insanlar olduğundan dolayı, Allah'ın hakimiyetini tesis edecek bir otorite kurmak da insanların sorumluluğudur. Ve bu görevi bütün insanlar üstlenmelidir.²¹

Müelliflere göre, Allah'ın hakimiyetini tesis etme görevi insana ait olmakla birlikte bu emirlerin İslâmî bir toplum olmadan uygulanmasının mümkün olup olmadığı sorusu son derece kritik bir önem arz etmektedir. Nitekim insanların üstlendiği bu yönetimin yine diğer insanlar tarafından da kabullenilmesi, sistemin işleyişi açısından önemlidir. Bu konuda müelliflerin yönetilecek topluma da bir misyon yükledikleri görülmektedir. İslâmî hakimiyetin İslâmî bir toplum olmaksızın tesis edilmesinin imkânsız olduğunu mutlak surette vurgulamışlardır. Bu vurgunun

¹⁹ "İran İslam Cumhuriyeti'nde Velâyet-i fakih'in Konumu", 23.

²⁰ "İran İslam Cumhuriyeti'nde Velâyet-i fakih'in Konumu", 25.

²¹ "İran İslam Cumhuriyeti'nde Velâyet-i fakih'in Konumu", 24.

İran’da yaşanan devrim sürecinde toplumu onore etmek ve başarıya ulaşan devrimde toplumun İslamî bilincinin önemini vurgulamak amacıyla olduğu açıktır.²²

Nitekim bu dergilere göre, İran’daki Müslümanların İslâmî bir toplum oluşturmak için giriştikleri mücadele bilinçli (islamî şuur) olmalarının bir sonucudur. Bu bilinçle Şah rejimini devirip bir İslam cumhuriyeti kurmayı amaçlayan Tevhîdî hareketi başlatmışlardır. Dergilerde Tevhîdî hareket, Allah’ın hükümlerinin her türlü tağutun hükümlerine karşı üstün olmasıdır diye tanımlanır. Ve bey’at ile başlayan, davet ile kendini ön plana çıkaran, cihat ile mesajını açıklayan, savaş ile düşmanını avutan, takva ile beslenen, Allah’ın boyası ile boyanan, ölüm ile hak etmişlere haddini bildiren, şûra ile devamlılığını sağlayan, Velâyet-i fakih teorisini ortaya koyan bir harekettir. Bu hareketin can damarı Velâyet-i fakih teorisidir. Tevhîdî hareket için Velâyet-i fakih teorisinde hayat vardır.²³

Yukarıda da bahsedildiği gibi incelemesi yapılan dergiler, Velâyet-i fakihî temellendirirken ayetlerin ön planda olduğu, daha genel ve her mezhebi kapsayıcı, Şîî mezhebinden ziyade dinî ön planda tutulduğu bir temellendirme yapmışlardır. Bu temellendirme o dönemde Velâyet-i fakih teorisini devrimin temel yapı taşı yapan Humeynî’nin de bu minvalde bir tavır takınmasından kaynaklanmaktadır. Humeynî’nin bu tavrına en belirgin örnek de *İktibas* dergisinde Humeynî’den bahsederken kurulan şu cümledir: “Humeynî ferasetli davranıyor, mezhebini sol elinde ve arkasında tutuyorken, dinîni sağ elinde ve önünde tutuyor.”²⁴

3. Demokrasi ile İslâmî Yönetim Arasındaki Farklar

İslam devleti konusu işlenirken müstağni kalınamayacak bir konu olarak demokrasi meselesi önemlidir. Humeynî “İslam devleti ve hükümet biçimi, halen var olan yönetim biçimlerinden hiçbirine girmez.”²⁵ diyerek var olan hiçbir yönetim biçiminin tam olarak İslamî yönetim şeklini yansıtmadığını vurgular. Ona göre bu diğer yönetim biçimlerinden tamamen farklıdır demek değildir. Elbette diğer hükümet modelleriyle bazı ortak noktaları da vardır. Dergilerdeki yazılarda da İslam hükümet modeli ile diğer modeller arasındaki fark ve benzerlikler temele alınarak konu işlenmiştir.

Dergilere bakıldığında temelinde Velâyet-i fakih’in yer aldığı bir sistemin, bir yönüyle demokratik bir sistem, bir yönüyle ise ilâhî bir sistem olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda yazarlara göre, İslâmî yönetim fikri ile Batılı demokrasi arasındaki en temel fark; demokraside, kanunlar ve devlet politikalarının hiçbir ilâhî güce dayanmaması, tamamen insan ürünü olması, ilâhî bir yasa veya

²² “İran İslam Cumhuriyeti’nde Velâyet-i fakih’in Konumu”, 27.

²³ Mustafa Çelik, “Tevhid-i Hareket ve Velâyet-i fakih”, 1/3 (Şubat 1991), 21.

²⁴ Hüseyin Bülbül, “Velayeti Fakih Teorisi Kur’an’ın Ruhuna Uygun mudur?”, *İktibas* 32/400 (2012), 71.

²⁵ Humeynî, *İslam Fıkında Devlet*.

ahlâkî bir ilkenin dikkate alınmasının onun ilâhî bir yasa ya da ahlâkî bir ilke olduğundan değil halkın onayını aldığı için dikkate alınmasındandır.

Dergilere bakıldığında İslâmî yönetim fikri ile Batılı demokrasi arasındaki ortak nokta ise, halkın kendine yönetme yetkisinin verilmesidir. İslâmî yönetimdeki bu hak, Kur'ân ve Sünnetin yanı sıra insanın özgürlüğünün varlığından kaynaklanmaktadır. Velâyet-i fakihin halkın kabulü ile seçilmesi, Meclis-i Hubregân (Uzmanlar Meclisi) tarafından denetlenmesi ve yanlış bir davranışta azledilebilir olması halkın yönetime katılımının sağlandığı en önemli örneklerdendir.²⁶

4. Ehl-i Sünnet'e Göre Velâyet-i fakih

Humeynî'nin ortaya attığı Velâyet-i fakih teorisinin Ehl-i sünnet içinde bağlayıcı olup olmadığı önemli bir tartışma noktasıdır. Bu sebeple de İslamcı dergiler bu konuya özel bir başlık ayırmışlardır. Burada Ehl-i sünnet'in kendi kaynaklarından bir temellendirilmeye gidilerek Ehl-i sünnet içinde Velâyet-i fakihin meşru sayılması gerektiği tezi savunulmuştur.

Dergilerde söz konusu mesele Ehl-i Sünnet perspektifinden de ele alındığında Velâyet-i fakih, usûl, furu' ve ahkâmında müctehid olmak zorundadır. Ancak böyle kişiler dinî işleri yürütebilir, dinî inançlardaki şüpheleri giderebilir, günlük karşılaşıcağımız sorunlara çözümler üretebilir ve fetva verebilir. Yazarlara göre, Usûl, furu' ve ahkâmında müctehid olmayan birisinin veliyy-i fakih olması caiz değildir. Bu özelliğe ek olarak Müslüman, mükellef, hür ve müctehid, cesaretli, başkanlık işlerini yürütebilmesi için siyasi ve sosyal görüş sahibi, adil olmak gerekmektedir. Saydığımız özelliklere tezat düşen, zalim birisinin Müslümanların lideri olması da mümkün değildir. Hatta İmam Şâfi (ö. 204/820), zalim ve fasık olması halinde azledilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁷ Burada saydığımız özellikler *Şerhü'l-mevâkif*, *Tuhfe*, *Muğni'l-muhtâc* gibi Ehl-i Sünnetin kendi kaynaklarında da delillendirilmektedir. Muhammed Emin Minberi'nin ifadelerine bakıldığında bu delillendirme daha net görülmektedir:

İmam-ı azam veya Veliyy-i fakih'in sahib olması gereken şartlar konusunda Ehl-i Sünnet nezdinde en güvenilir usul-i din kitabı olan *Şerhü'l-mevâkif* şunları yazıyor: Cumhur şunun üzerine ittifak etmiştir: imamete layık olan kişi dinî usul furu' ve ahkâmında müctehid olan kişidir. Yine *Tuhfe* ve *Muğni'l-Muhtac* isimli kitaplarda bu konuda şöyle denilmektedir: İslamın ve müslümanların maslahatını gözetmek için müslüman olmak, ikincisi mükellef olmaktır. Üçüncü şart hür ve müctehid olmaktır. Dördüncü şart cesaretli olmak. Beşinci şart ümmetin dinî ve dünyevi işlerini yapabilmek için siyasi ve sosyal görüş sahibi olmak. Diğer şart ise adalettir. Yani imam adil olmalıdır. Kadı ve

²⁶ "İran İslam Cumhuriyeti'nde Velâyet-i fakih'in Konumu", 28.

²⁷ Neseî, *Şerhu'l-Akâid*, çev. Talha Hakan Alp (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018).

hâkim gibi hatta ondan daha evla bir yolla adalet imam-ı azamda bulunması gereken bir şarttır.²⁸

Müelliflerin Ehl-i sünnete göre imamet anlayışına da değindikleri görülmektedir. Müellifler Ehl-i Sünnete göre, imametın gerçekleşmesinin üç yol ile mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan ilki, şartlara uygun bir kişinin seçilmesi ve halkın büyük çoğunluğunun o kişiye biat etmesidir. İkinci yol ise, imam hayatta iken şartlara uyan birisini halife seçmesidir. Son yol ise, istiladır. Yani şartlara uygun olan kişinin uygun olmayan kişiye galip gelmesidir. Şura sisteminden de bahseder ve bu sistemle de seçilebileceğini onaylarlar.²⁹

İncelediğimiz dergilerde aslında mevcut Velâyet-i fakih'in Ehl-i Sünnet tarafından da meşru görülmesi ve ona uymaları gerektiğini savunan fikirler bulunmaktadır.³⁰ Bu kanaatlerini de Ehl-i Sünnet'in kendi kaynakları ışığında delillendirip yorumlamışlardır.

5. Velâyet-i fakih Teorisine Yöneltilen Eleştiriler

Humeynî'nin kurduğu yeni devlet ve ortaya attığı Velâyet-i fakih teorisi, Humeynî çizgisine karşı çıkan Şiî ve Sünnî âlimler tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin yoğunlaştığı nokta ise fakihe mutlak ve sorgulanamaz bir otorite verilmesidir.³¹ İncelediğimiz dergilerde de bu eleştiriler konu edinilmiş ve genellikle Şiî ulemanın bu sisteme ne gibi eleştiriler yönelttikleri ele alınmıştır. Bu bağlamda önde gelen ulemadan olan Muhammed Cevad Mağniyye (ö. 1979), Dr. İrfan Abdulhamid, Mehdi Bazergân (ö. 1995), Âyetullah Muntazırî (ö. 2009) ve Fazlurrahman (ö. 1988) gibi önemli isimlerin eleştirilerine yer vermişlerdir. Bu eleştirilerin, Ehl-i Sünnet'in kendi perspektifinden yapılan eleştirilerden ziyade bu teoriye karşı Şîa'nın kendi içinden gelen eleştirilerin bir derlemesi mahiyetinde olduğu söylenebilir.

Dergilerde yer verilen eleştirilere baktığımızda çoğunluğun görüşünün yok sayılması, yetkinin tek elde toplanması gibi hususlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu eleştirilerden ilki Velâyet-i fakih teorisinin hiçbir konuda şûraya başvurmamış olmasına yöneliktir. Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin siyasi ve toplumsal meselelerde daima halkın fikrine başvurmasının aksine, bu teoride çoğunluğun görüşüne itibar edilmez. Bu teoride hiçbir sınırlandırma yapılmaksızın bütün yetki tek bir kişi elinde toplanmaktadır. Halbuki bu işten pek çok fakih ortak bir şekilde sorumludur. İran

²⁸ Minberi, "Ehl-i Sünnet'e Göre Velâyet-i fakih", 35.

²⁹ Minberi, "Ehl-i Sünnet'e Göre Velâyet-i fakih", 38.

³⁰ Âsafî, "Siyasi Fıkıhta Bir Sorun: Velayat-i fakih ve Ümmetin İmamı", 63.

³¹ Mazlum Uyar, *Başlangıçtan Günümüze Şiî Politik Düşüncesi* (İstanbul: İyidüşün Yayınları, 2020), 361.

anayasasının sağladığı bir istişare meclisi olsa da bu meclisin kararlarının velâyet-i fakihî tamamen bağladığı söylenemez.³²

İslamcı dergilerde Velâyet-i fakih teorisi ile bazı mezhepler ve akımlar arasında benzerlik kurulmaya çalışılması ve teorinin köklerinin diğer düşüncelerdeki varlığı iddiaları dikkat çekicidir. Örneğin, “Velâyet-i fakih teorisinde veliyy-i fakih, mehdinin nâibi olmasından dolayı Bâbîlik mezhebine benzemektedir. Sühreverdi'nin ortaya çıkardığı işrâki felsefesindeki veli anlayışı Humeynî'nin felsefesine yansımıştır. Bu nedenle teori büyük ölçüde başka akım ve mezheplerden birçok şeyi içinde bulunduran hurafelerden ibarettir”.³³ şeklindeki açıklamalara baktığımızda da teori birkaç yönden diğer akım ve mezheplere benzetilmiş. Ve bu benzerlik ile de teorinin özgün olmadığı vurgulanarak eleştirilmiştir.

İslamcı dergilerde eleştirilen bir başka husus, Velâyet-i fakih teorisinde din ve siyasetin bir fakih elinde toplanması hususudur. Dinin sorumlusu ulemâ, siyasetin sorumlusu ise siyasetçilerdi. Bu teoride din ile siyasetin yeniden birleştiğini görüyoruz. Bu, devlet işlerinde yapılan hataların dine mal edilmesi gibi bir sorunu ortaya çıkartmaktadır. Bu sebeple de fakihlerin siyasete girmesi uygun değildir. Ayrıca bu teori geleneğe bir karşı çıkıştır. Çünkü masum imam ve peygambere verilen yetkiler, veliyy-i fakihe de verilmektedir. Masum imamın herkes üzerinde yetkisi varken veliyy-i fakih'in böyle bir yetkisi yoktur. Fakih'in sadece fetva verme, kamu vakıflarında, delinin ve küçüğün malları üzerinde bir yetkisi vardır. Asıl olan ayet ve hadis olmadıkça kimsenin birisi üzerinde bir hakkı yoktur.³⁴

İncelediğimiz dergilerdeki eleştirilerin Şîî mezhebi içindeki eleştirilerin bir naklinden öteye geçememiş olması göze çarpmaktadır. Teorinin Şîî geleneği açısından doğuracağı sonuçlar, yetkinin tekelleşmesi, merciyyet müessesesine verebileceği zararlar gibi pek çok açıdan teori tartışılmıştır.

Sonuç

İslam tarihinde Hz. Peygamber'in vefatından sonra öndersiz kalan Müslümanları idare edecek makamın nasıl doldurulacağına ilişkin çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Bu öneriler arasında idareyi, siyasi ve dinî yetkileri üstlenen bir imam'a veren Şîî gelenekte modern döneme gelindikçe önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Şîîliğin kollarından İmâmiyye Şîâ'sı bu düşünceyi daha farklı bir boyuta taşıyarak Velâyet-i fakih teorisini ortaya atmıştır. Benimsenen Velâyet-i fakih teorisine göre masum imamın naibi olarak kabul edilen adil fakih, İmam adına siyasî yetkileri üstlenmiştir. Velâyet-i fakih olarak anılan bu teorinin gelişim süreci gaybet-i kübrâ'nın akabinde imamla irtibatın tamamen kesilmesi ve fukahanın imamın yetkilerini devralma sürecine dayanmış; İran İslam İnkılabı ile bilfiil

³² Eliaçık, “İran’da Velâyet-i fakih Tartışmaları”, 34.

³³ Eliaçık, “İran’da Velâyet-i fakih Tartışmaları”, 35.

³⁴ Hamid İneyet, “Humeynî'nin ‘Velâyet-i fakih’ Kavramı”, *Hüner* 3 (1992), 19.

yeniden gündeme gelerek İran İslam Cumhuriyeti'nin yönetim biçimine ilham olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye'de 1979'dan günümüze kadar yayımlanan, İslamcı dergilerin Velâyet-i fakih kavramına genel hatları ile nasıl yaklaştıkları incelenmiştir. Dergilerdeki yazılar incelendiğinde, Velâyet-i fakihî temellendirirken ayetlerin ön planda olduğu, daha genel ve her mezhebi kapsayıcı, Şîî mezhebinden ziyade dinin ön planda tutulduğu bir temellendirme yapıldığı görülmektedir. İncelediğimiz dergilerdeki tanımlamalara baktığımızda tanımlamaların zaman içerisinde değiştiği görülmektedir. 2000'li yıllardan önceki tanımlamalarda daha genel bir tavır takınıldığını dinî- İslâmî nüvelerin ön planda tutulduğu, 2000'li yıllarda ise bu tanımlamaların mezhebe indirgenmiş olduğu görülmektedir. Buna ek olarak Velâyet-i fakih'in yetkilerinin denetlendiği ve seçimin demokratik yollarda yapıldığına da vurgular oldukça fazladır.

Dergilerde aslında mevcut Velâyet-i fakih'in Ehl-i Sünnet tarafından da meşru görülmesi ve ona uymaları gerektiğini savunan fikirler bulunmaktadır. Bu kanaatlerini de Ehl-i Sünnet'in kendi kaynakları ışığında delillendirip yorumlamışlardır. Dolayısıyla dergilerde konu ile ilgili yer alan yazıların çoğunluğunun bu teoriyi oldukça başarılı buldukları ve diğer İslam ülkelerinin de İran'daki Velâyet-i fakih'i onaylamaları gerektiğini ifade eden yazılar yayınladıkları tespit edilmiştir. Fakih'in velâyetini temellendirme yoluna giden dergilerin hem Sünnî hem de Şîî kaynakları referans göstererek bu temellendirilmeyi yapması, dikkat çekici hususlardandır. Dergilerde ayrıca Velâyet-i fakih teorisine karşı ortaya atılmış bazı eleştirilere de yer verildiği görülmektedir. Bazı eleştiriler var olmakla birlikte bu eleştirilerin Sünnî perspektiften değil Şîî-İmâmiyye'ye mensup kişiler tarafından dile getirilenlerin bir derlemesi olmaktan öteye geçemediği görülmektedir.

Kaynakça

Âsafî, Muhammed Mehdi. "Siyasi Fıkıhta Bir Sorun: Velayet-i Fakih ve Ümmetin İmamı". *Tevhid* 5 (1990), 60-66.

Bülbül, Hüseyin. "Velayeti Fakih Teorisi Kur'an'ın Ruhuna Uygun mudur?" *İktibas* 32/400 (2012), 67.

Çelik, Mustafa. "Tevhid-i Hareket ve Velâyet-i fakih" 1/3 (Şubat 1991), 21-23.

Eliaçık, İhsan. "İran'da Velâyet-i fakih Tartışmaları". *Bilgi ve Düşünce* 10-11 (2003), 26-39.

Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*. İstanbul: Der Yayınları, 1997.

Humeynî, Âyetullah. *İslam Fıkında Devlet*. çev. Hüseyin Hatemi. İstanbul: Düşünce Yayınları, , 1979.

İnayet, Hamid. "Humeyni'nin 'Velâyet-i fakih' Kavramı". *Hüner* 3 (1992), 17-34.

İskenderoğlu, Muammer - Biçen, Gürkan. "Âyetullah Humeynî'de Velâyet-i Fakih Düşüncesinin Gelişimi". *Dergiabanat* 10/2 (2022), 438-461.

"İran İslam Cumhuriyeti'nde Velâyet-i fakih'in Konumu". çev. Rıdvan Kaya. *Dünya ve İslam* 7 (01 Temmuz 1991), 23-30.

Kayapınar, Tuba Nur. *Molla Ahmed en-Nerâkî'nin Velâyet-i fakih Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Minberi, Muhammed Emin. "Ehl-i Sünnet'e Göre Velâyet-i fakih". *Tevhid* 19 (1991), 35-38.

Nerâkî, Molla Ahmet. *'Avâ'idu'l-eyyâm*. İslami Basın Ofisi Yayınları, 1417.

Nesefî. *Şerhu'l-Akâid*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 5. Basım, 2018.

Öz, Mustafa. *Başlangıç Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, , 2011.

Uyar, Mazlum. *Başlangıçtan Günümüze Şiî Politik Düşüncesi*. İstanbul: İyidüşün Yayınları, 2020.

Uyar, Mazlum. "Velâyet-i fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi". *Dinî Araştırmalar Yayınları* 2 (2000), 1-22.